25. Metinlerarasılık bağlamında Schiller'in "Rehine" adlı baladı ile el-İtlîdi'nin "İyilik ve Ahde Vefa" hikâyesinin ortak alt metin üzerinden karşılaştırılması

Alpay GEZER[1]

APA: Gezer, A. (2023). Metinlerarasılık bağlamında Schiller'in "Rehine" adlı baladı ile el-İtlîdi'nin "İyilik ve Ahde Vefa" hikâyesinin ortak alt metin üzerinden karşılaştırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 397-408. DOI: 10.29000/rumelide.1342123.

Öz

Metin oluşturmada önceki metinlerden çeşitli ölçülerde verilerin alındığı ve yeni bir bağlamda işlendiği bilinmektedir. Dolaysıyla zaman içinde her erek (ana) metnin bir alt metne sahip olduğu kanaati ortaya çıkmıştır. Yazarlar, kaynak metnin izleğinin etrafındaki unsurlara odaklanma derecelerine göre kaynak metinden çıkarmalar veya kaynak metne eklemeler yaparak kendi metinlerini inşa etmişler; kaynak metni kendi metinlerinde eritebilmeleri ölçüsünde özgünlüğe ulaşmışlardır. Bu çalışmamızda Friedrich von Schiller'in "Rehine" adlı baladı ile Muhammed Diab el-İtlîdi'nin "İyilik ve Ahde Vefa" adlı hikâyesinin ortak bir alt metne sahip olduğu postulatı üzerinden erek metinlerle kaynak metin karşılaştırılmış, erek metinlerin ortak bir alt metne sahip olduğu görülmüştür. Metinlerarasılık yöntemleri ışığında yapılan karşılaştırmalarda kaynak metinle erek metinlerin çekirdek vakalar ve ana izlekler başta olma üzere birçok yönden örtüştükleri görülmüştür. Schiller, nesir hâlindeki kaynak metni balat şekline getirerek öncelikle edebî bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Akabinde erek metindeki izleksel vurgu çerçevesinde çeşitli kısaltmalar ve genişletmelerle biçim ve biçem yönünden yeni bir metin ortaya çıkarmıştır. İtlîdi ise kısaltma ve genişletmelerle kaynak metinden aldığı çekirdek vaka ve bazı motiflerden çeşitli yerlileştirme unsurlarıyla (kişi, zaman, mekân) ortak izlek çerçevesinde yepyeni bir metin oluşturmuştur. Ahde vefa, insanlık, merhamet gibi evrensel izlekler söz konusu olunca farklı kültür iklimlerinde değişik zamanlarda ortaya çıkan metinlerin ortak kaynak metinlere dayanabileceği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Schiller, İtlîdi, metinlerarasılık, alt metin, ana metin

Comparison of Schiller's ballad "The Hostage" and el-İtlîdi's story "Kindness and Fidelity" in the context of intertextuality over a common subtext

Abstract

It is known that in text creation, data in various sizes are taken from previous texts and processed in a new context. Therefore, over time, it has emerged that every target (main) text has a subtext. Authors have constructed their own texts by removing or adding to the source text according to the degree of focusing on the elements around the theme of the source text, and they have reached originality to the extent that they can dissolve the source text in their own texts. In this study, the target texts and the source text were compared with the postulate that Friedrich von Schiller's ballad "The Hostage" and Muhammed Diab el-İtlîdi's "Goodness and Fidelity" have a common subtext. In the comparisons made in the light of intertextuality methods, it has been seen that the source text and the target texts overlap in many ways, especially the core cases and main themes. Schiller first made a literary transformation by transforming the prose source text into ballads. Subsequently, he

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ağrı, Türkiye), alpaygezer@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8773-1559 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 23.06.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1342123]

created a new text in terms of form and style with various abbreviations and expansions within the framework of thematic emphasis in the target text. On the other hand, İtlîdi created a brand new text within the framework of a common theme, with abbreviations and expansions, the core case taken from the source text, and various localization elements (person, time, place) for some motifs. When it comes to universal themes such as fidelity, humanity and compassion, it has been seen that the texts which emerged at different times in different cultural atmospheres can be based on common source texts.

Keywords: Schiller, El-İtlîdi, intertextuality, subtext, target text

1. Giriş: Çalışmanın önemi ve amacı

Çalışmamızda izlek ve içerik noktasında aralarında benzerlikler bulunan Friedrich von Schiller'in "Rehine" (Die Bürgschaft) adlı baladı[2] ile Muhammed Diab el-İtlîdi'nin "İyilik ve Ahde Vefa" adlı hikâyesi arasında ortak alt metin üzerinden metinlerarasılık ilişkiler ele alınmıştır. Öncelikle her iki metnin ortak bir alt metne dayandığı postulatı üzerinden alt metin ve erek metinler ortaya konularak metinler arasındaki benzerlik ve farklılıklar çerçevesinde karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu çalışma; Batı edebiyatına ait bir metinle Doğu edebiyatına ait bir metnin ortak alt bir metinden dönüştürülebilirliğinin metinler düzleminde uygun metinlerarasılık yöntemleriyle incelenmesi; İslami literatürde sadakat ve ahde vefa gibi değerlerin anlatımında atıfta bulunulan bir hikâyenin metinlerarasılık yöntemler ışığında ana kaynağının tespitine yönelik ilk bilimsel çalışma olması bakımından önemlidir.

Her yazarın, *kendinden önce yazılmış metinlerden aldığı çeşitli unsurları yeni ve farklı bir bağlamda kullanarak kendi metnini* (Aktulum, 1999: 217) oluşturduğu bilinmektedir. Kimi metinlerde erek metin, rahatlıkla anlaşılabildiği halde kimi metinlerde -özellikle anıştırma (allusion) yönteminin kullanıldığı metinlerde- ancak okurun çabası ve kültürel birikimi ile anlaşılabilmektedir. Çalışmamızın amacı, Muhammed Diab el-İtlîdi'nin "İyilik ve Ahde Vefa" adlı hikâyesi ile Friedrich von Schiller'in "Rehine" adlı baladının ortak bir alt metne dayandığını metinlerarasılık yöntemler ışığında ortaya koyarak İtlîdi'ye ait söz konusu hikâyenin alt metnini (kaynak / gönderge) tespit etmektir.

Tarama ve inceleme yöntemini uyguladığımız makalede öncelikle çalışmamıza esas olan metinler kaynakları ile ortaya konulduktan sonra metinlerarasılık ilişkileri yöntemlerinden bahsedilerek bu ilişkiler bağlamında erek metinlerle alt metin arasındaki bağlantılar belirlenip değerlendirmeler yapılmıştır.

[2] "Genellikle bir öyküsü olan kısa lirik şiirlere veya duygusal şarkılara, efsane ve aşk konularının işlendiği manzumelere verilen genel ad." Bkz. Turan Karataş, Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İstanbul: İz Yayıncılık 2018, s. 51.

1.1. Çalışmaya esas olan metinler ve kaynakları

1.1.1. Alt (Kaynak) metin

Alt metin, MÖ IV. yüzyılda Sirakuza (Sicilya) Tiranı Dionysios (MÖ 430 - 367) döneminde geçen bir halk hikâyesidir.[3] Hikâye, İmparator August'ün azat edilmiş kölesi ve saray kütüphanesinin müdürü olan Romalı yazar C. Julius Hyginus tarafından anlatılmıştır:

> Tebaasına eza ve cefa etmekten hoşlanan zalimlerin zalimi Diyonüsyus Sicilya'da bütün şiddetiyle hüküm sürerken Mörus adında bir vatansever bu zalim kralı öldürmek istemişti. Fakat zaptiyeler kendisini yakalayarak silâhıyla beraber kralın huzuruna çıkardılar. Kendisini öldürmek istediğini duyan kral hemen çarmıha gerilmesini emretti. Mörus, yalnız kız kardeşini evlendirmek üzere kraldan üç gün mühlet diledi. Buna karşılık dostu ve en sevgili arkadaşı Selinuntius'u rehine olarak bırakmak istiyordu. Kral bu dileği kabul etti ve kız kardeşini evlendirmesi için onu üç gün serbest bıraktı. Selinuntius'a da Mörus geri dönmediği takdirde kendisinin öldürüleceğini, Mörus'un cezasının ise affedileceğini söyledi. Mörus kız kardeşini evlendirip geriye dönerken fırtınaya tutuldu; nehir korkunç bir sağanakla taşmıştı, yüzerek geçmesine bile imkân yoktu. Zavallı arkadaşının kendi yerine öleceğini düşünerek ağlamağa başladı. Bu esnada üçüncü günün altı saati geçmişti. Kral adamlarına, Selinuntius'u çarmıha germelerini emretti. Selinuntius ise buna karşılık günün henüz tamam olmadığını söyledi. Fakat aradan dokuz saat geçince kral artık fazla beklemedi ve rehineyi çarmıha götürmelerini emretti. Bu esnada nehri bin bir zorlukla aşan Mörus da şehre yaklaşmış bulunuyordu. Dostunun çarmıha gerilmek üzere olduğunu görünce cellâda: "Dur, cellât, geldim! O benim kefilimdi, beni as, onu bırak!" diye haykırdı. Meseleyi krala bildirdiler. Kral her ikisini de huzuruna getirtti. Kendisini de bir dost olarak aralarına almalarını onlardan diledi ve Mörus'un hayatını bağışladı (Batıman, 1958:182).

1.1.2. Rehine

Friedrich von Schiller "Die Bürgschaft" (Rehine) adlı baladını 1798'de çıkardığı Musenalmanac adlı şiir dergisinde yayımlamıştır (Batıman, 1958 s. 6). Bu balat, Burhanettin Batıman tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Eserin ilk Türkçe çevrisi çeşitli yerlileştirme unsurlarıyla birlikte "Kefalet Yahud Vefadar Dost(lar)" adıyla 1923'te Ali Bey Hüzeyinzâde (Turan) tarafından yapılmıştır (Uca ve Soysal, 2020: 785).

Schiller'in Rehine isimli baladı, MÖ IV. yüzyılda Sirakuza (Sicilya) Tiranı Dionysios (MÖ 430 - 367) döneminde geçen bir halk hikâyesinden (efsanesinden) dönüştürülmüştür.[4] Schiller, bu hikâyenin konusunu İmparator August'ün azat edilmiş kölesi ve saray kütüphanesinin müdürü olan Romalı yazar C. Julius Hyginus'tan almıştır (Batıman, 1958: 182).

Çalışmamızda Schiller'in Rehine adlı eserinin Burhanettin Batıman tarafından yapılan Türkçe çevrisi esas alınmıştır:

> Zalimlerin zalimi Diyonis'e gizliden/Yaklaşırken Damon'un üzerinden bir hançer /Çıkar, onu zincire vururlar zaptiyeler;/ "Ne yapmak istiyordun, söyle, bu hançerle sen!"/Kaşlarını çatarak canavar gürler birden…/ "Zalim, senin elinden memleketi kurtarmak!" / "Çarmıha gerilince, uslanırsın çabucak!" // Damon hiç çekinmeden: "Ölmeye hazırım" der, // "Sana hayatın için yalvaracak değilim,/Yalnız senden ufacık bir dileğim var benim,/Ne olur, şimdi bana üç günlük bir mühlet ver,/Bu da kız kardeşimi evlendirmeye yeter;/Bir dost bırakacağım sana rehin olarak,/Dönmeyecek olursam, onu öldür boğarak." // Kral bunu duyunca sinsi sinsi gülümser,/Önce biraz düşünür ve sonra söze başlar:/ "Peki bu üç gün için sana lütfen izin var./Fakat şunu bil ki sen, geçer geçmez bu günler,/Geri dönerek derhal teslim olmazsan eğer,/Dostun senin yerine çarmıha gerilecek,/Senin ölüm cezansa hemen affedilecek." // Derhal dostuna koşar: "Müstebidin emri var,/Beni öldürmek için çarmıha gerdirecek,/Canice isteğimi kanla ödemem gerek./Fakat şimdilik üç gün bir zaman

[3] Bkz.https://www.mein-lernen.at/component/content/article?id=3171:ballade-die-buergschaft-friedrich-schiller (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

[4] Bkz. https://www.mein-lernen.at/component/content/article?id=3171:ballade-die-buergschaft-friedrich-schiller (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

bıraktılar,/Kardeşim erkeğiyle evleninceye kadar;/Bu arada kralın huzurunda sen rehin /Kalacaksın, ben gelip kurtarıncaya değin." // Damon'u bu sadık dost kucaklayıp o zaman,/Hiçbir şey söylemeden zalime teslim oldu;/Kendi de arkasından hemen yola koyuldu./İznin üçüncü günü, henüz güneş doğmadan,/Kardeşinin düğünü olup bitmişti çoktan,/Kapılarak o zaman derin bir endişeye,/Koşarak yola çıktığı mühlet geçmesin diye. // Bardaktan boşanırca durmadan yağar yağmur,/Çağlayarak dökülen seller dağları aşar,/Azgın dereler coşar geniş nehirler taşar./O evde sopasıyla gelir kıyıda durur,/Tam bu ara köprüyü bir anafor uçurur,/Dalgalar çarpa çarpa kemerleri parçalar,/Gök gürlemeleriyle suya düşer parçalar, // Kıyıda şaşkın şaşkın dolaşırken ye's ile,/Etrafına bakınır gözün aldığı kadar,/Ne kadar bağırsa da ne duyan ne bakan var…/Sığındığı kıyıdan ayrılmaz kayık bile,/Geçirmek için onu karşıdaki sahile,/Salcı bile salıyla kıpırdamaz yerinden,/Nehir coştukça coşar, bir deniz olur birden. // Ağlar, bağırır, yalvarır yerlere kapanarak,/Ellerini kaldırır Tanrı Zeus'a doğru:/ "Nehir artık coşmasın, Tanrım, sen durdur onu!/Bak saatler geçiyor, ilerliyor çabucak,/Güneş artık tepemde, nerde ise batacak,/Şehre yetişmezsem ben eğer o ana kadar,/Sadık dostumun mutlak hayatına kayarlar." // Fakat nehir yeniden arttırır şiddetini,/Dalgalar birbirini kovalar durmaksızın,/Saatler, dakikalar geçer gider, ansızın,/İçini korku kaplar, toplar cesaretini,/Kuduran dalgalara fırlatarak kendini,/Nehri ikiye böler kuvvetli elleriyle,/Kolları ile kulaçlar, Tanrı acır bu hale. // Kıyıya varır varmaz koşmaya başlar hemen,/Kendisini kurtaran Tanrı'ya şükrederek;/Tam o sıra, ansızın, bir sürü haydut şimşek/Gibi fırlar kapkara bir ormanın içinden./Yolunu kapatırlar gözler ölüm saçarken;/Hızla kaçmak isteyen yolcuyu durdururlar,/Sallanır ellerinde ölüm saçan sopalar. // Korku ile sapsarı: "Ne istiyorsunuz?" der,/ "Kuru bir candan başka hiçbir şeyim yok benim,/Onu da biraz sonra krala vereceğim!"/Birinin sopasını kapmasıyla beraber:/ "Dostumun başı için acıyım bana sizler!"/Der, korkunç darbelerle üçünü yere serer,/Selameti kaçmada bulur öbür herifler. // Cayır cayır yanmağa başlar her yer güneşten,/Bu korkunç kavga onu halsiz bırakmıştı pek;/Yıkılır yorgunluktan dizleri titreyerek:/ "Haydutların elinden kurtardın beni lütfen,/Şu mukaddes toprağa kavuşturdun beni sen,/Mahvolup gideyim mi şimdi aç susuz burada,/Ölsün mü öte yanda beni seven dostum da!" // Bak! Birden billur gibi şen sesler çıkararak,/Hemen yanı başından bir şırıltı duyulur,/Nefesini tutarak dinlemeğe koyulur;/Yalçın kayalıklardan fışkırıp oynak oynak,/Mırıl mırıl fısıldar canlı, çabuk bir kaynak,/Berrak suyun üstüne sevinçle eğilerek,/Serinletir çelimsiz azalarını tek tek. // Güneş çıkar yem yeşil dalların arasından,/Pırıl pırıl parlayan çimenlerde belirtir,/Ağaçların uzayan gölgelerini bir bir./Caddede giden iki yolcu görür o zaman,/Koşarak uzaklaşmak isterken yanlarından,/Yolcuların ağzından çıkan şu sözü duyar:/ "Zavallıyı şu anda çarmıha geriyorlar." // Korku kanatlandırır ayaklarını birden,/Endişeler, acılar unu hızla kovalar,/Siraküza şehrinden yükselen dişli surlar,/O an Filastratus önüne çıkar hemen,/Efendiyi görünce evin sadık bekçisi,/Üzüntüden, korkudan dehşetle titrer sesi: // "Artık kurtaramazsın, geriye dön, nafile!/Sen dostunu bırak ta kendi canını kurtar!/Zavallıyı şu anda çarmıha geriyorlar. /Tevekkülle bekledi saatler geçse bile,/Elbet gelir, diyordu, ruhundaki ümitle,/Zalim çok alay etti onunla acı acı,/Sarsılmadı onunsa sana karşı inancı." // "Geç kalmış olsam bile dostu sevindirmeye,/Kurtarıcı olarak yetişmesem de ona,/Beraberce bir ölüm müyesser olsun bana./Kanlı zalim kalkmasın sakın böbürlenmeye,/Bir dost dostuna karşı hainlik etti diye,/Kurban edip, kanına girerek ikimizin,/Sevgi ile sadakat ne demekmiş öğrensin!" // Güneş batmak üzereyken sur kapısına vardı; /Cellat koca çarmıhı çoktan oraya dikmiş,/Etrafına bir sürü kalabalık birikmiş,/Dostunu yavaş yavaş ipe çekiyorlardı./Şiddetle atılarak kalabalığı yardı:/ "Dur, cellat geldim!" diye yaklaştı haykırarak,/ "O benim kefilimdi, beni as, onu bırak!" // Etraftaki halk bile bu işe hayret eder,/İki candan dost ise düşüp kucak kucağa,/Sevinçten ve kederden başlarlar ağlamağa,/Bu hale görür görmez yaşarır bütün gözler,/Krala da ulaşır bu mucizemsi haber,/Onun kalbi de derin bir teessür hisseder,/ "İkisi de çabucak huzuruma gelsin!" der. // Hayret içinde, uzun uzun onları süzer,/Sonra birden şöyle der: "Başardınız bunu siz,/Kalbimdeki şüpheyi, tereddüdü yendiniz!/Sadakat dedikleri, boş söz değilmiş meğer…/Arkadaşlığa kabul edin beni de sizler!/Yalnız bir dileğim var, esirgemeyin benden,/Aranızda üçüncü bir kardeş olayım ben! (Batıman, 1958: 82-86).

1.1.3. İyilik ve Ahde Vefa

Muhammed Diab el-İtlîdi, "Nevadirü'l-Hulefa/İ'lâmu'n-nâs bimâ vek'a li'l-berâmiketi mae benî Abbâs (1688)" isimli eserinde hikâyeyi, Şerafeddin Hüseyin bin Reyyan (1320/1321)'dan rivayet ettiğini ifade etmiştir (el-İtlîdi, 1688; akt. Sâlim, 2004: 8). Ancak İtlîdi, bu bilgiyi nereden aldığını belirtmemiştir. Üstelik Şerafeddin Hüseyin bin Reyyan'ın böyle bir hikâyeyi naklettiğine dair Arap/İslam kaynaklarında bir bilgiye rastlanamamıştır. İtlîdi ile Şerafeddin Hüseyin bin Reyyan arasında yaklaşık 400 yıl ve Şerafeddin Hüseyin bin Reyyan ile anlatılan (rivayet edilen) hikâyenin geçtiği zaman dilimi (Hz. Ömer Devri, 582-644) arasında yaklaşık 700 yıl bulunmaktadır. Bununla birlikte hikâyenin; yalnız bir kişi tarafından rivayet edilmiş olması -Hikâye İtlîdi'ye kadar hiç kimse tarafından rivayet olunmamıştır- ve

râviler arasında kopukluğun bulunması gibi hususlar nedeniyle İtlîdi tarafından uydurulduğu (kurgulandığı) ifade edilmiştir.[5]

"Nevadirü'l-Hulefa/İ'lâmu'n-nâs bimâ vek'a li'l-berâmiketi mae benî Abbâs (1688)"[6] isimli esere yazılan bir tahkikte doğum tarihi tam olarak bilinmeyen İtlîdi'nin hayatı hakkında ayrıntılı bir bilginin bulunmadığı dile getirilmiş; kendisinin tarihçi, edebîyatçı, bilim adamı olduğu ve Mısır'ın Minye şehrinde yaşadığı bilgisine yer verilmiştir (el-Bahirî, 1998: 11).

İtlîdi'nin eserinde hikâyenin başlığı bulunmamaktadır. Sadece "Devir, Hz. Ömer'in (ra.) (582-644) halifeliği dönemi…" denilerek hikâyeye giriş yapılmıştır. Eymen Abdulkadir el- Bahirî (1998: 11), tahkikinde hikâyeye "Ömer, Genç Katil ve Ebuzer" ismini vermiştir. Luvis Şeyho (1858 – 1927), "Arap Edebîyatında Hikâyeler" adlı eserine İtlîdi'den aldığı hikâyeye "İyilik ve Ahde Vefa" başlığını koymuştur (Şeyho, 1886: 230). Çalışmamızda bu başlık tercih edilmiştir. Selim Gündüzalp hikâyeyi, "Hz. Ömer Devrinde Yaşanan İlginç Bir Olay" başlığıyla kaleme almış ve kaynak hikâyede yer alan Ebuzer[7] isimli kahramanın adını Amr ibn Âs[8] olarak değiştirmiştir.

İtlîdi'nin hikâyesinin Türkçe çevrisi şöyledir:

> Devir, Hz. Ömer"in (ra) (582-644) halifeliği dönemi…
>
> Bir gün Hz. Ömer (ra) arkadaşlarıyla sohbet ederken, huzura üç genç girer. Derler ki: "Ey halife, bu aramızdaki arkadaş, bizim babamızı öldürdü. Ne gerekiyorsa lütfen yerine getirin."
>
> Bu söz üzerine Hz. Ömer (ra) suçlanan gence dönerek: "Söyledikleri doğru mu?" diye sorar.
>
> Suçlanan genç: "Evet, doğru!" der.
>
> Bu söz üzerine Hz. Ömer (ra): "Anlat bakalım, nasıl oldu?" diye sorar.
>
> Bunun üzerine genç anlatmaya başlar: "Ben bulunduğum kasabada hâli vakti yerinde olan bir insanım. Ailemle beraber gezmeye çıktık, derken bu arkadaşların bulunduğu yere kadar geldik. O sırada hayvanların arasında her görenin bir kez daha dönüp baktığı çok güzel bir atım vardı. Hayvanıma ne yaptıysam, bu arkadaşların bahçesinden meyve yemesine engel olamadım. O sırada arkadaşların babası içeriden hışımla çıktı, atıma bir taş attı ve atım oracıkta öldü. Bu durum nefsime ağır geldi. Ben de bir taş alıp attım, bu defa bunların babaları öldü. Kaçmak istedim fakat arkadaşlar beni yakaladı. Durum bundan ibaret." dedi.
>
> Bu söz üzerine Hz. Ömer (ra): "Söylenecek bir şey yok. Bu suçun cezası kısas (idam). Madem suçunu da kabul ettin…" dedi.
>
> Bunun üzerine delikanlı söz alarak:
>
> "Efendim, bir özrüm var," diyerek konuşmaya başladı: "Ben memleketimde zengin bir insanım. Babam rahmetli olmadan bana epey bir altın bıraktı. Gelirken kardeşim küçük olduğu için saklamak zorunda kaldım bunları. Şimdi siz bu cezayı infaz ederseniz, yetimin hakkını zayi ettiğiniz için Allah (c.c.) indinde sorumlu olursunuz. Bana üç gün izin verirseniz, ben emaneti kardeşime teslim eder, gelirim. Bu üç gün için de yerime birini bulurum," dedi.
>
> Hz. Ömer (ra) genç adama sordu: "Bu topluluğa yabancı birisisin. Senin yerine bu cezayı çekmek için kim kalır ki?"
>
> Sözün burasında genç adam, çevresindeki topluluğa dikkatlice bir göz attı ve birisini göstererek: "Bu zat benim yerime kalır," dedi.

---

5 Bkz. https://akhbarak.net/news/20807477/articles/37786155 (Erişim Tarihi:10.04.2022).

6 Eserin tek nüshası 4 / 456 numaralı katalog kaydıyla Mısır'daki Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır.

7 Servet terâkümü konusundaki görüş ve mücadelesiyle tanınan sahâbî, ilk bedevî Müslüman diye bilinmektedir. Bkz., *Abdullah Aydınlı , Ebû Zer Cündeb b. Cünâde b. Süfyân el-Gıfârî (ö. 32/653), https://islamansiklopedisi.org.tr/ebuzer-el-gifari (Erişim Tarihi: 15.03.2023)*.

8 Meşhur sahâbî, Mısır fâtihi ve devlet adamı. Bkz., Ahmet Önkal, Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Amr b. el-Âs (el-Âsî) b. Vâil es-Sehmî el-Kureşî (ö. 43/664), https://islamansiklopedisi.org.tr/amr-b-as (Erişim Tarihi: 15.03. 2023).

> O zat dediği, Peygamber Efendimiz"in (asm.) yakın arkadaşlarından Ebuzer'den (ra) başkası değildi. Hz. Ömer (ra), Ebuzer'e (ra) dönerek: "Ey Ebuzer, delikanlıyı duydun mu?" dedi.
>
> O yüce sahabe: "Evet, ben kefilim," dedi ve genç adam serbest bırakıldı.
>
> Üçüncü gün geçti; verilen mühlet dolmak üzereydi. Fakat gençten henüz bir haber yoktu. Medine'nin ileri gelenleri Hz. Ömer'e (ra) çıkarak gencin gelmeyeceği, dolayısıyla Ebuzer'e (ra) verilecek idam cezası yerine maktûlün diyetini vermeyi teklif ettiler. Fakat öldürülen adamın çocukları buna razı olmadılar ve: "Babamızın kanı yerde kalsın istemiyoruz" dediler.
>
> Hz. Ömer (ra) kendinden beklenen cevabı verdi: "Bu kefil babam olsa fark etmez. Cezayı aynen uygularım."
>
> Hz. Ebuzer (ra) ise, tam bir teslimiyet içinde: "Biz de sözümüzün arkasındayız," dedi.
>
> İnfaz saatine çok az bir zaman kala heyecan, üzüntü, tereddüt ve tedirginlik içindeki toplulukta bir dalgalanma oldu. Ve ardından insanların arasında o genç göründü.
>
> Hz. Ömer (ra.) gence dedi ki: "Delikanlı, gelmeyerek ölümden kurtulmak gibi bir fırsatın vardı. Neden geldin?"
>
> Genç ağırbaşlı bir edayla başını kaldırdı ve şu cevabı verdi: "Ahde vefasızlık etti, dedirtmemek için geldim." dedi.
>
> "Sözünde durmadı," dedirtmemek için gelen gencin bu cevabından sonra, Hz. Ömer (ra) bakışlarını bu defa Ebuzer'e (ra) çevirdi: "Ey Ebuzer (ra), sen bu delikanlıyı tanımıyordun. Nasıl oldu da onun yerine kefil oldun?"
>
> Ebuzer (ra) de gayet soğukkanlı bir şekilde şu cevabı verdi: "O kadar insanın içinde bu genç beni seçti. Ben de insanlık öldü dedirtmemek için kabul ettim." dedi.
>
> Bu sözlerden sonra babaları ölen gençler söz aldı ve: "Biz bu davadan vazgeçiyoruz," dediler.
>
> Bu sözün üzerine Hz. Ömer (ra): "Ne oldu size? Az evvel 'Babamızın kanı yerde kalmasın,' diyordunuz. Şimdi niye vazgeçiyorsunuz?" diye sordu.
>
> Gençlerin cevabı şöyle oldu: "Bu dünyada merhametli insan kalmadı dedirtmemek için."[9] (el-İtlidi, 1688; akt. Şeyho, 1886: 230 - 234).

2. Metinlerarası ilişkiler

Metinlerarasılık kavramı, postmodernizm kavramıyla beraber 20. asrın edebî eleştirisi çerçevesinde kaynak bir metnin başka erek metinlerle bağlantısı noktasında öne çıkmıştır. Metinlerarasılık kavramının temelini "söyleşimcilik" kuramıyla Mihail Bakhtin atmıştır. Bu kavram ilk olarak göstergebilim, kültür bilim, psikanaliz alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan Fransız yazar Julia Kristeva'nın bir makalesinde (1967) kullanılmıştır (Ekiz, 2017: 124). Postmodern metinlerdeki çokseslilliğin bir yansıması olarak ortaya çıkan metinlerarasılık kavramıyla birlikte metnin değerlendirilmesinde dışa açık olmayan bir sistemin yeterli olmayacağı düşünülmüş, bir metnin başka metinlerle bağlantısının olabileceği varsayımı üzerinden metinlerarası ilişkilerin araştırılmasına başlanmıştır (Aktulum, 1999: 7-10).

Her ne kadar Julia Kristeva, metinlerarasılık kavramından ilk defa söz eden yazar olsa da kavramın çekirdeğini meydana getiren düşünceler Mikhail Bakhtin'le vücut bulmuştur. Rus Biçimcilerden farklı olarak bir eserin başka eserlerle bağlantı içinde olduğunu düşünen Bakhtin, "söyleşimcilik" kuramını ortaya çıkarmıştır. Bakhtin, yazınsal metni "bir sözceler arası etkileşim ve söyleşi yeri" şeklinde değerlendirmiştir. Bu noktada her metin adeta alıntılarla şekillenen bir mozaik gibi farklı metinlerin dönüşümüyle oluşmuştur (Aktulum, 1999: 91). Ona göre, romandaki çokseslilliğin ortaya çıkmasında her söylemin altında başka söylemlerin bulunması ve her ifadenin farklı ifadelerle karışması olgusu yatmaktadır. Kendi ifadesiyle "*Yalnızca 'yalnız Âdem' bütünüyle söyleşimci yöntemden kurtulabilir*"

[9] Hikâyenin Türkçe çevirisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğr. Üyesi Hüseyin Ali tarafından yapılmıştır.

(Bakhtin, 1975: 102; akt. Aktulum, 1999: 27). Bu açıdan değerlendirildiğinde her yeni metin, eski bir metne cevap niteliği taşımaktadır.

Yazınsallığın temelinde metinlerarasılığın bulunduğunu Kristeva gibi benimseyen edebiyat eleştirmenlerinden birisi de Roland Barthes'dir (Aktulum, 1999: 91). Metinlerarası göndergelerin çözümlenmesinde okurun önemli bir yerinin olduğunu düşünen Barthes, bu düşüncesiyle Kristeva'dan ayrılır. Michail Riffaterre, metinlerarasılığın söz konusu olabilmesi için okurun en azından iki metin arasında bağlantı kurmasının zorunlu olduğunu ileri sürerek Barthes'in düşüncelerini bir üst seviyeye taşır (Filizok vd., 2013: 136). "Palimpsestes" isimli yapıtıyla Gérard Genette metinlerarasılık kavramını sistematik bir yapıya kavuşturmuştur (Aktulum, 1999: 91). Genette, metinlerarasılık kavramını *iki ya da daha fazla metin arasındaki ortakbirliktelik ilişkisi, yani temel olarak ve çoğu zaman bir metnin başka bir metindeki somut varlığı* (Genette, 1982: 7; akt. Aktulum, 1999: 83) şeklinde tanımlamıştır.

Sonuç olarak düşüncelerini ifade ettiğimiz kuramcılar, metinlerarasılık kavramıyla ilgili değişik görüşler ortaya koysalar de onu edebîliğin mühim bir unsuru ve yöntemi olarak görmüşler, metinlerarasılıkta tercih ve zorunluluğun iç içe geçtiğine dikkat çekmişlerdir.

2.1. Metinlerarasılık yöntemleri

Bir metindeki metinlerarası ilişkiler ağı çeşitli yöntemlerle çözümlenebilir. Aktulum, (1999: 93), Genette'nin çalışmalarını esas alarak temelde iki tür metinlerarasılık yöntemini dile getirmiştir: "Ortakbirliktelik İlişkileri" ve "Türev İlişkileri". Türev ilişkileri öykünme, alaycı dönüştürüm ve parodiyi içerirken ortakbirliktelik ilişkileri; anıştırma, gizli alıntı (aşırma), alıntı ve gönderge'yi kapsar. "Ana Metinlerin Ciddi Düzeyde Dönüşümleri", "Klişe-Basmakalıp Söz" ve "Anlatı İçinde Anlatı" başka metinlerarasılık yöntemleridir.

2.1.1. Ortakbirliktelik ilişkileri

2.1.1.1. Alıntı ve gönderge

Bir yazar, kendi metninde başka bir yazara ait bir metnin bir bölümüne ayraç ya da tırnak içinde yer verirse alıntı yapmış olur. "Yay ayraç" , "tırnak işareti" ve "italik yazı" yazınsal bir eserde eskilerin iktibas dediği alıntı'nın varlığını gösteren ana unsurlardır. Bunlara yer vermeden bir alıntı yapılırsa gizli alıntı gündeme gelir (Aktulum, 2011: 410). Bazen bir metinde başka bir yazarın eserinin ismi zikredilerek okur, sözü edilen yapıta yönlendirilir. Buna alıntı değil; gönderge, atıf ya da gönderme denilmektedir (Alpaslan, 2007: 17).

2.1.1.2. Gizli alıntı (aşırma)

Gizli alıntı (aşırma) bir metinde yazının başka birisine ait olduğunu gösteren bir işaret kullanılmadan ve yazarın ismi verilmeden yapılan alıntılara denir (Aktulum, 1999: 103). Bir eserde yer alan alıntının yapısı ve eser içinde bir dönüşüme uğrayıp uğramadığına dikkat edilmelidir. Çünkü eser bir dönüşüm işlemine maruz kaldığında yeni, özgün bir eser ortaya çıkması muhtemeldir. Bu hususu Aktulum, Montaigne'den alıntıladığı şöyle bir metaforla izah eder: *Arılar çiçeklerin şurasından burasından aşırırlar, ancak aşırdıklarıyla bal yaparlar, bu onların balıdır; artık geriye ne kekik ne mercanköşk bitkisi kalır: Başkalarından alınan parçalar da böyledir, bunlar dönüştürülür ve eritilir, ortaya kendi ürünü bir yapıt çıkar* (Montaigne, 2006: 12; akt. Aktulum, 2011: 271).

2.1.1.3. Anıştırma

Anıştırma, *konunun yabancısı olmayan birine ima yoluyla, yani üstü kapalı olarak anlatma, sezdirme* (Aytaç, 2003: 199) şeklinde açıklanır. Bu çerçevede okurun kültürel birikimi ve bireysel gayreti sonucunda çözülebilen üstü kapalı alıntılar da bir çeşit anıştırma olarak kabul edilebilir. Anıştırma kavramı ekseninde sözcüklerin çağrışım ve anlam ilişkilerinden faydalanılarak yapılan kinaye, tevriye, telmih gibi edebî sanatları da görmek mümkündür. Ancak telmih, büyük ölçüde klişe bir yapıya sahipken anıştırma, daha özgün ve kişisel tasarrufa bağlıdır (Sazyek, 2002: 517).

2.1.2. Türev ilişkileri

2.1.2.1. Yanılsama (parodi)

Aktulum (2011: 480), parodiyi şöyle tanımlar: Parodi, yazınsal bir dizgenin (metin, biçem, basmakalıp söz, tür) tümüyle alaycı ya da eleştirel bir maksat gütmeden, gülünç bir çelişki yaratacak biçimde açıkça gözler önüne serilerek ve dönüştürülerek, oyunsal düzende yeniden yazılmasıdır. Sazyek (2002: 522), parodideki alt metnin ana konusu üzerinden yapılan dönüşümleri "bütüncül parodi"; küçük bir bölüm, cümle veya başlık üzerinden yapılan dönüşümleri ise "kısmî parodi" olarak adlandırmıştır. Ayrıca parodiyi yeni metinler oluştururken eski metinleri dayanak noktası yapma üzerinden ele almıştır.

2.1.2.2. Alaycı dönüştürüm

Alaycı dönüştürümde eserin konusuna dokunulmazken biçemi değiştirilir. Alt metnin edebî biçemi yıkılarak sıradan bir hâle dönüştürülür. Bu, bir bakıma konusu korunan metnin yeniden yazılmasıdır. Yenilik biçimde değil, biçemde gerçekleştirilir. Alaycı dönüştürümde yazarın ana gayesi bir yandan alt metni eleştirmek, diğer yandan okur açısından eğlenceli bir atmosfer oluşturmaktır (Aktulum, 2011: 415). Genellikle destan türündeki metinlerin sıradan metinlere dönüştürülmesinde alaycı dönüşüm gündeme gelir. Alaycı dönüştürüm, klasik edebiyattaki tehzil kavramıyla örtüşür. Tehzil, Divan şiirinde bir şairin, bir başka şairin şiirine yine edep dairesinde, mizah maksadıyla yazdığı nazîre (Çoruk, 2007: 481) olarak tanımlanmıştır.

2.1.2.3. Öykünme (pastiş)

Bir alt metnin tema, konu ve biçem yönünden taklit edilmesi olarak tanımlanan öykünme (Aktulum, 2011: 462), gülünçlüğe kapı aralamaması yönüyle alaycı dönüştürüm ve yansılamadan ayrılır. Öykünmede gülme üzerinden bir taklit ilişkisi kurulmaz. Genel anlamıyla taklit, iki yapıt arasında kurulan, yapıtlardan birisinin kendisini kopyalayan diğerinin bir modeli durumunda olduğu, her türden ilişkiye gönderir. Taklit örnek aldığı bir yapıtı az ya da çok yeniden üretmeye dayanır (Aktulum, 1999: 142). Dönüşüme uğrayan metinde yergi ve alay ortaya çıkmışsa öykünme değil, alaycı dönüşüm söz konusudur.

2.1.2.4. Ana metinlerin ciddi düzende dönüşümü

Oyun düzeni (alay, yergi, eğlence) yerine yapılan dönüşüm ve taklitler bu başlık altında ele alınır. Aktulum (1999: 142), Genette'nin metinlerarasılık çalışmalarını dayanak noktası alarak ana metinlerin ciddi düzende dönüşümünü iki kısma ayırır. Birincisinde biçimsel değişim ön plandayken ikincisinde içerik ve izleğin değişimi, anlamın bilinçli bir şekilde dönüştürülmesi söz konusudur.

"Çeviri" bir metni bir dilden başka bir dile aktarmak, "koşuklaştırma" düzyazı biçiminde yazılmış bir metni dizeler hâlinde yeniden yazma yöntemi, "düzyazılaştırma" dizeler halinde yazılmış bir metni düzyazıya dönüştürme, "vezin dönüşümü" bir vezinden başka bir vezne dönüştürme, "biçem dönüşümü" kötü bir biçemle yazılmış bir metni çeşitli dilbilgisel işlemlerle yeniden düzenleme (Aktulum, 1999: 142-143) biçimsel dönüşümlerdir. Metinden çeşitli kısımları çıkararak yapılan indirgeme ve metne bir kısım vakaların eklenmesiyle oluşturulan genişleme de biçimsel dönüşüm içinde yer alır (Filizok vd., 2013: 142).

Anlamsal dönüşümler, "öyküsel" ve "edimsel" dönüşüm olarak iki başlık altında ele alınır. "Öyküsel" dönüşümde eylemin öykü zamanının değiştirilmesi mevzubahisken edimsel dönüşümde eylem akışının değiştirilmesi söz konusudur. "Öyküsel" dönüşüm de kendi içinde "elöyküsel" ve "benöyküsel" dönüşüm olarak ikiye ayrılır. "Elöyküsel" dönüşüm, kaynak metinle erek metin arasındaki izleksel benzerliğe dayanırken "benöyküsel" dönüşümde yazarın alt metne tamamıyla çerçevesini kendisinin çizdiği bir izleği yüklemesi söz konusudur. Kaynak metinde yer alan bir motifin değiştirilmesine dayanan "örgesel-dönüşüm" ile kaynak metindeki değerleri tersine çevirmeyi içeren "değersel-dönüşüm"ler de diğer anlamsal dönüşüm yöntemleri içinde yer alır (Filizok vd., 2013: 144). Ana metinlerin ciddi düzende dönüşümü, edebî metinlerin üretimi noktasında metinlerarasılığın ne kadar geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

2.1.2.5. Klişe-basmakalıp söz

İnsanların müşterek tasarruf alanlarına giren klişeler, metinde sıklıkla tekrar edilen sıradan ifadeler olarak telakki edilir. Dilsel bir yapının klişe olarak değerlendirilebilmesi için sürekli tekrarlanması, geri planında belli değerlerin olması ve anonim bir vasfa sahip olması gerekir (Aktulum, 1999: 157). *Basmakalıp söz, bireyin içerisinde yaşadığı toplumsal ortamda, nesneler ve öteki bireyler konusunda edindiği değişmez ve önceden tasarlanmış bir imge, bizimle gerçek arasında aracılık rolü oynayan; toplumun içerisinde dolaşan ikinci elden bir bilgidir* (Aktulum, 1999: 156).

2.1.2.6. Anlatı içinde anlatı

Bir eser içerisinde başka bir yazarın eseri özet olarak yer alıyorsa buna anlatı içinde anlatı denir. Kavrama "içöykü", "öykü içinde öykü", "içanlatı" adları da verilmemektedir. Anlatı içinde anlatının amacı esere anlam genişliği ve zenginliği kazandırmaktır (Filizok vd., 2013: 145).

2.2. "Rehine" isimli balat ile alt metin arasındaki metinlerarası ilişkiler

Friedrich von Schiller'in öncelikle nesir hâlindeki kaynak metni balada dönüştürmesi metinlerarasılık yöntemlerinden ana metinlerin ciddi düzende dönüşümü içinde yer alan "koşuklaştırma"ya karşılık gelmektedir. Kaynak metin, biçim ve biçem olarak edebî bir metne dönüştürüldüğünden erek metin için metinlerarasılık yöntemlerinden ortakbirliktelik ilişkileri içinde yer alan "gizli alıntı" söz konusu değildir.

Schiller, hikâyedeki Möros'un ismini Damon, Selinuntius'unkini Phintias olarak değiştirir (Batıman, 1959: 182). Dostluk ve sadakat idealini vurgulamak ve güçlendirmek için baladına çeşitli eklemeler yapar. Bu, nicel dönüşümde yer alan "genişletme" kavramı içinde ele alınır. Kaynak metinde Mörus sadece fırtına ile mücadele ederken Schiller'in metninde Damon (Mörus) fırtına ile haydutlar ve susuzlukla mücadele etmiştir. Kaynak metinde Mörus'un, fırtınadan kurtulduktan sonra şehre yaklaştığı bilgisi tasvirsiz olarak verilirken Schiller'in metninde heyecan unsurunu artırmak ve ahde vefayı

vurgulamak için -Domon şehre varmadan önce- iki motif parçası eklenerek verilmiştir. Bu da eylem akışının değiştirilmesini içeren "edimsel dönüşüm"dür. Damon şehre yaklaşırken yanından geçen iki yolcudan arkadaşının çarmıha gerilmekte olduğunu duyar, arkadaşını kurtarmak için kanatlanırcasına koşmaya başlar ve bu sırada sadık bekçisi Filastratus, Damon'un önüne çıkar. Flastratus efendisini: *Artık kurtaramazsın, geriye dön, nafile!../Sen dostunu bırak da kendi canını kurtarmaya bak!../Zavallıyı şu anda çarmıha geriyorlar.../ Tevekkülle bekledi saatler geçse bile /'Elbet gelir,' diyordu, ruhundaki ümitle... /Zalim çok alay etti onunla acı acı,/ Sarsılmadı onunsa sana karşı hiç inancı.* (Batıman, 1959: 85) diyerek uyarır. Damon da sadık bekçisine: *Geç kalmış olsam bile dostumu sevindirmeye,/ Kurtarıcı olarak yetişemesem de ona,/ Beraberce bir ölüm müyesser olsun bana./ Kanlı zalim kalkmasın asla böbürlenmeye,/ 'Bir dost, dostuna karşı hainlik etti!' diye.../ Kurban edip kanımıza girerek ikimizin,/ Sevgi ile sadakat ne demekmiş öğrensin!..* (Batıman, 1959: 85) der.

Alt metinde yer alan, Selinuntius'un çarmığa gerilme sahnesinden hemen önce onunla kral arasında vuku bulan tükenen zamanla ilgili motifi -*Bu esnada üçüncü günün altı saati geçmişti. Kral adamlarına, Selinuntius'u çarmıha germelerini emretti. Selinuntius ise buna karşılık günün henüz tamam olmadığını söyledi. Fakat aradan dokuz saat geçince kral artık fazla beklemedi ve rehineyi çarmıha götürmelerini emretti*- (Batıman, 1959: 182) Schiller, erek metnine almayarak nicel dönüşüm içinde yer alan "indirgeme"ye başvurmuştur.

Schiller, ham hâldeki alt metne eklemeler ve metinden çıkarmalar yaparak ana metni edebî bir metne dönüştürmüştür. Edebî bir metne dönüşüm aşamasında "koşuklaştırma" ile metinde doğal olarak kipsel dönüşüm içinde yer alan biçemsel ve söylemsel bir dönüşüm de ortaya çıkmıştır.

2.3. "İyilik ve Ahde Vefa" isimli hikâye ile alt metin arasındaki metinlerarası ilişkiler

Muhammed Diab el-İtlîdi, izlek ve kurgu boyutunda faydalandığı kaynak metni kişiler, mekân ve zaman boyutunda yerlileştirmelerle erek metnine aktarmıştır. Burada farklı kültürel unsurlar barındıran bir halk hikâyesinin tematik ve kısmen vaka yönünün alınıp yeni bir hikâyeye dönüştürülmesi söz konusudur. Alt ve erek metin arasında izlek ve kurgu düzeyinde birçok benzerlik bulunmaktadır. Her iki metnin odağında "ahde vefa" izleği yer almaktadır. Her iki metinde de gerçekleştirdikleri bir eylem nedeniyle idam cezasına çarptırılan kişilerin ölmeden önce gerçekleştirmeleri gereken önemli işleri nedeniyle belirli bir süre için kendi yerlerine kefil bırakmaları söz konusudur. Yerlerine kefillerini bırakan idam edilecek kişiler işlerini hâlledip yola çıkarlar. Son anda yetişerek kefillerinin hayatını kurtarırlar. Bu manzaradan etkilenen ceza isteyiciler, merhamete gelerek idamla cezalandırılacak şahısları affederler. Böylelikle alt metindeki çekirdek vakanın erek metne birebir yerleştirildiği görülmektedir.

Alt metinde zalim kralın merhametli krala dönüşü söz konusuyken İtlîdi'nin metninde zulme uğramış kişilerin -ihtiyarın adamın oğulları- merhamet etmeleri söz konusudur. Kaynak metindeki kefil ana kahramanın dostuyken İtlîdi'nin metninde kefil, ana kahramanın tanımadığı, o sırada hüküm meclisinde bulunan Ebuzer isimli sahabedir. Burada ancak gerçek bir dostun, dostu için yapabileceği bir fedakârlığın yüce gönüllü bir Müslüman (Ebuzer) tarafından da yapılabileceğine bir vurgu söz konusudur.

Alt metinde ana kahramanın kefilini kurtarmak için gecikmesi fırtınaya bağlanırken İtlîdi'nin metninde gecikmenin sebeplerinden bahsedilmez. Alt metinde Mörus (Damon)'un kralı öldürmek istemesinin

nedenlerinin ayrıntısına girilmezken İtlîdi'nin metninde bahçe sahibinin hikâyenin kahramanı genç tarafından kazaen öldürülmesinin ayrıntısına yer verilir.

Alt ve erek metinlerde cezanın ertelenmesine mazeret olarak kahramanların kardeşleriyle ilgili hususlar gösterilir. Alt metinde Mörus (Damon) kardeşini evlendirmek için kraldan izin isterken erek metinde katil genç, babası ölünce babasından kendisine miras kalan altınları küçük kardeşine devretmek için Hz. Ömer'den izin ister. Her iki metinde de mazeretleri sebebiyle getirdikleri kefil karşılığında kahramanlara üç gün izin verilir.

Alt ve erek metinlerde kahramanların son anda yetişip kefillerini kurtarmaları neticesinde ceza isteyiciler (kral ve kazaen öldürülen yaşlı adamın oğlulları) bu duygu yüklü manzaradan –ki kaçıp kendilerini kurtarma fırsatı kahramanların elindeyken onlar sözlerinde durup kefillerini kurtarmaya gelirler– etkilenip suçluları affederler.

İtlîdi'nin metnine alt metin üzerinden bakıldığında izlek, vaka ve biçem noktasında metinlerarasılık yöntemlerinden yer alan anıştırma (ortakbirliktelik ilişkisi) görülmektedir. Metinlerarasılık yöntemlerinden ana metinlerin ciddi düzende dönüşümü (türev ilişkisi) içinde yer alan, eylemin öykü zamanının değiştirilmesine dayanan "öyküsel dönüşüm" de İtlîdi'nin metninde görülmektedir. Kaynak metnin öykü zamanı MÖ IV. yüzyılda Siroza (Sicilya) Tiranı Dionysios (MÖ 430 - 367) dönemiyken[10], İtlîdi'nin metninde eylemin öykü zamanı Hz. Ömer'in (582-644) halifeliği dönemidir (el-İtlîdi, 1688).

Alt ve erek metin arasında izleksel benzeşim bulunması metinlerarasılık yöntemlerinden ana metinlerin ciddi düzende dönüşümü içinde yer alan "elöyküsel" dönüşümü dikkatlere sunar. Her iki metinde de merhamet ve insanlık ekseninde ahde vefa kavramına gönderme yapılmıştır. Yine *eylemin öykü zamanının değiştirilmesine dayanan ve eylem akışının değiştirilmesini içeren edimsel dönüşüm* (Filizok vd., 2013: 144) İtlîdi'nin metninde görülmektedir. Zira alt metinde ana kahramanın dönüş yolundaki fırtına ile mücadelesi İtlîdi'nin metninde yer almamaktadır.

İtlîdi, kendi metnini alt metnin çekirdek vakasını alarak çeşitli yerlileştirme unsurlarıyla (kişi, mekân, zaman) harmanlayıp oluşturmuştur. Edebî bir dönüşüm söz konusu değildir. Schiller ise kısmi indirgemeler ve genişletmelerle vakanın bütününde edebî bir dönüşüm (koşuklaştırma) gerçekleştirmiştir.

3. Sonuç ve değerlendirme

Çalışmamız neticesinde Friedrich von Schiller'in "Rehine" isimli baladı ile Muhammed Diab el-İtlîdi'nin "İyilik ve Ahde Vefa" isimli hikâyesinin ortak alt bir metne dayandığı postulatının doğrulandığı görülmüştür. Metinlerarası düzlemde ele aldığımız birçok metinlerarasılık yönteminin (anıştırma, koşuklaştırma, indirgeme, genişletme, edimsel ve öyküsel 'elöyküsel' dönüşüm) erek metinlerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Schiller'in metninde alt metindeki kişilerin bir kısmının isimleri değiştirilip (Mörus / Damon, Selinuntius / Phintias) ve motif genişletmeleri (ana kahramanın dönüş yolculuğunda haydutlarla ve susuzlukla mücadele etmeleri) ve indirgemeleri (Selinuntius'un çarmıha gerilmesinden hemen önceki sahne) yapılarak koşuklaştırma ile edebî bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. İtlîdi'nin metninde ise alt metindeki çekirdek vaka üzerine yerlileştirme, indirgeme ve genişletmelerle birlikte adeta yeni bir metin giydirilmiştir. İncelememiz neticesinde, İslamî literatürde değerler bahsinde

[10] Bkz. https://www.mein-lernen.at/component/content/article?id=3171:ballade-die-buergschaft-friedrich-schiller(Erişim Tarihi: 01.05.2023).

sıklıkla atıfta bulunulan İtlîdi'ye ait "İyilik ve Ahde Vefa" isimli metnin izlek, vaka ve kimi motifler çerçevesinde alt metninin Schiller'in "Rehine" isimli baladına da kaynaklık eden metinle örtüştüğü görülmüştür. Böylelikle farklı edebî ve kültürel atmosferler içinde yer alan ana metinlerin alt metinlerinin ortak olabileceği metinlerarasılık çerçevesinde anlaşılmıştır.

Kaynakça

Aktulum, K. (1999). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.

Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık göstergelerarasılık*, Ankara: Kanguru Yayınları.

Alpaslan, G. G. (2007). *Metinlerarası ilişkiler ve Gılgamış Destanının çağdaş yorumları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Aytaç, G. (2003). *Karşılaştırmalı edebîyat bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.

Bakhtine, M.(1975). *Esthétique et théorie du roman,* Paris: Gallimard.

Batıman, B. (1959). *Frederich Schiller'den seçme şiirler ve tefsirleri*. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Çoruk, A. Ş. (2007). "Yeni Türk Edebiyatında Tehzil" *38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS)*, 13 Eylül 2007, Ankara.

el-Bahirî, E. A. (1998). *Muhammed Diab el-İtlidi, Nevadirü'l-Hulefa/İ'lâmu'n-nâs bimâ vek'a li'l-berâmiketi mae benî Abbâs*. thk. 1. Basım, Kahire, Darü'l Âfâk el Arabiye,1998.

el-İtlîdi, M. D. (1868). *Nevadirü'l-Hulefa/İ'lâmu'n-nâs bimâ vek'a li'l-berâmiketi mae benî Abbâs*. Mısır: Yazma Eserler Kütüphanesi, Katalog No: 4 / 45.

Ekiz, T. (2007). "Alımlama estetiği mi metinlerarasılık mı?" *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergi*si, S. 47.

Filizok, R. Günay, D. Korkut, E. Gökmen, A. Özsarı, M. Kıran, E. A. Aktulum, K. (2013). *Eleştiri kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Genette, G. (1982), *Palimpsestes, la littérature au second degré*, Paris: Suil.

Gündüzalp, S. (2013). "Hz. Ömer devrinde yaşanan ilginç bir olay" , *Zafer Dergisi*, Sayı:437.

Montaigne, (2006). *Essais (Denemeler)*. Çeviren Hüseyin Portakal, İstanbul: Cem Yayınevi.

Sazyek, H. (2002). "Türk romanında postmodernist yöntemler ve yönelimler" *Hece*. S.65-66-67, ss. 510-528.

Şeyho, L. (1886). *Mecanil edeb fi hadaikil Arab*. Beyrut: Matbatu'l Abai el-yesuiyin, 1886, 4/230-234.

Uca, A.; Soysal, F. (2020). Bir yerlileştirme örneği: Friedrich von Schiller'e ait "Die Bürgschaft" adlı baladın Ali Bey Hüseyinzâde (Turan) tarafından Türkçeye çevirisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 784-815. DOI: 10.29000/rumelide.792507.

İnternet kaynakları

https://www.mein-lernen.at/component/content/article?id=3171:ballade-die-buergschaft-friedrich-schiller. (Erişim Tarihi: 01.05.2023).

https://akhbarak.net/news/20807477/articles/37786155 (Erişim Tarihi:10.04.2022).

Abdullah Aydınlı, Ebû Zer Cündeb b. Cünâde b. Süfyân el-Gıfârî (ö.32/653), https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-zer-el-gifari (Erişim Tarihi: 15.03.2023).

Ahmet Önkal, Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Amr b. el-Âs (el-Âsî) b. Vâil es-Sehmî el-Kureşî (ö. 43/664), https://islamansiklopedisi.org.tr/amr-b-as (Erişim Tarihi: 15.03. 2023).